



## AB OVO

(Енес Халиловић: *Људи без њрובה, Лагуна, Београд, 2020*)

Кренути од почетка, вратити се на извор. У сваком трагању прво се враћамо на исходиште, надајући се да ћемо успут покупити делиће прошлости, саставити их у мозаик садашњости и попунити пукотине онога што мислимо да јесмо, а осећамо да нам некако недостаје. Потреба да знамо ко смо и одакле смо, чини се, може нам објаснити зашто смо. Зато силазимо у сећања детињства, оживљавамо изгубљене или заборављене тренутке, личности и пределе, а често пониремо и даље од нас самих, разгрћући земљу не бисмо ли угледали корене породичних стабала, призивајући духове предака и минулих генерација. „Историја литературе је историја деце која трагају за својим очевима“, рећи ће Енес Халиловић у интервјуу за *Вечерње новостии* (25. 8. 2020). Но, „очеве“ треба условно схватити: од оних конкретних, биолошких до имагинарних, митских, поетских и поетолошких. Дуг је низ таквих писаца: Шекспир, Балзак, Пушкин, Достојевски, Тургенев, преко Лазе Лазаревића до Црњанског и Киша који чак трага за одсутним оцем, оцем кога нема.

Том низу, придружује се и Халиловић у свом новом роману *Људи без њрובה*, до-носећи причу о дечаку који стасава без мајке и оца ког није упознао другачије него кроз народну легенду и сећања. Усмена традиција својствена нашој култури и баштини одјекује увек у Халиловићевим романима кроз технику сказа, приповедања у првом лицу и изјаву сведока, колоквијалног говора, стварајући око читаоца извесну илузију веродостојности којој је тешко одолети. Подсетимо да је још Андрић говорио да народ памти само оно што може „да претвори у легенду“. И врло је тешко ослањати се на друге – градити слику на основу туђих казивања, сећања, доживљаја, па чак и исечака из новина и фотографија, када је у легенду уткано мноштво измаштаних детаља, приповедачевих интервенција, варљивих успомена и прећутаних момената. И шта се онда деси са скрпљеном сликом историје када само један фрагмент новостечене истине исцепа шавове с муком ткане, када живот неочекивано донесе нову спознају и тако распара крхко плетиво? Тешко је то бреме за младу душу, али свака ретроспекција нас неминовно води на почетак – *ab ovo*.

Халиловићева поетика се увек одликује и експерименталним поигравањем формом. Овога пута реч је о структури романа који чине петнаест поглавља (можда нека врста сонетног венца?), при чему је свако означено синтагмом која се састоји од једног броја и конструкције у генитиву: 47 дана, 43 писма, 41 лице на задатку... 29 ђака... 17 руку, 11 одбрана, 7 керов, 5 синова, 3 губитка, и последње: Перон 2. Чини се да овим одбројавањем уназад аутор сугерише на силажење у поноре прошлости, приближавање трагања жељеном циљу, спуштање у тмине личне историје и судбине, разгртање

наноса времена док се не укаже жариште жуђене истине. Неравномерност бројања, односно прескакање цифара упућује на пукотине прошлости које се неизбежно отварају на ткиву живота оптерећеног многим догађајима; указује на непоузданост сећања сведока неспособних да баш све упамте, на силовите скокове приче која бежи приповедачу отимајући се његовој варљивој природи обичног човека. Ипак, оставићемо читаоцу да сам открије зашто се одбројавање не завршава на нултом степену него у поларности броја два.

Виспреност и аутентичност Халиловићевог стила интензивира се и поднасловима поглавља у виду пролиферације речи „јаје“ у разноликости семантичких рефлексива, али и лајтмотивских озрачја именованог поглавља. Тако се јаја варирају од гурманских ђаконија („три пржена јаја“, „запечено јаје“ или „кухано јаје“), преко конкретне зоолошког значења („жабља јаја“ или „нојево јаје“ или „јаје кукавице“) до оних метафоричних – „црно јаје“ или „јаја за освету“ и оних у тону хумора – „јаја која су постале бомбе“ или „јаја као надимак“, који је опет својствен Халилевићевом прозном изразу. Тако лексема „јаје“ постаје нека врста централног мотива, рефренског звука наглашеног у српском језику и асонанцом и алитерацијом, али и привидном римом, која својим значењским потенцијалима дивергира у мноштво праваца – од крхке љуске јајета која скрива снажну жељу за животом, а ипак слабе заштите за нежно потомство, преко симболике рађања до облог, скоро савршеног облика круга. И прича почиње *ab ovo*. Но, шта је старије – кокошка или јаје?

Фонетски склоп речи „јаја“ уједно подсећа на муцање личне заменице „ја-ја“, која је и најчешћа на почетку реченица код људи са овом говорном маном. Наиме, наратор, или боље рећи трагач приче, сакупљач и ткач њених делова, у Халиловићевом роману јесте дечко који муца. *Одавно сам научио да климањем љаве, ђокрејима, ђодизањем обрва, шћегим ријечи, јер је већини људи било шћешко да ме слуша. Шћио сам више ђоворио, људи су се све више удаљавали од мене – можда сам збој шћоја ђочео да ђишем.* (стр. 17, подвукла Д. Б.). Овај шпрахфелер, графички потенциран и дочаран у тексту, умногосте ће одредити поједине изборе дечака: осим писања, првобитно ће га окренути пасионираном читању, док ће се са друге стране одредити за индивидуалне спортове попут бокса и бацања копља, што сведочи о његовој интровертности, али и одбачености од друштва. „Причање је савладавање причања“, изјавиће Халиловић у једном интервјуу (*Полиџика*, 23. 9. 2020), те је тако и наратор који муца савладавао своју причу причањем, тражећи *само судбински час кад ће се огломићи ђрва реченица* – како се отвара, а уједно и затвара ова књига, односно враћа на почетак.

Треба такође додати да писац остаје доследан колажном принципу конструкције, као и у претходним делима, те се и у овом роману могу наћи интерполиране песме, есеји, каталози, а и вероватно најаутентичније, поглавље посвећено стрељаним крагујевачким ђацима у поднаслову додатно обележено синтагмом *Хор ђласова*. Фабулативна свеза је да је дечаков деда по мајци страдао у том стрељању, али и епизода о једном оцу који се издвојио из групе посматрача док су му одводили сина уз речи: „Ацо, Ацика, иге шћаша с шћобом.“ *И зајрњени огоше.* (стр. 212).

Тек након ових наизглед спољашњих обележја романа, ураћамо у основну фабулу дела која започиње узбудљивом епизодом о *erosu* и *tanatosu* – о дечаковом оцу, Нуману

(од арапског *црвен, крвав*) који се одметнуо од друштва, јер су силом удали девојку која му се обећала и коју је прстеновао пре одласка у војску. Дата је динамична, акциона епизода о човеку са маргине, презреном због сиромаштва и кивног због ускраћеног права да бира себи љубав и срећу, који одговара на шамар судбине и увредљива про-воцирања супарника, који испуњен срцбом кажњава само виновнике своје худе суд-бине, не дозвољавајући да му се припишу злочини које није починио. Несвакидашњост његовог осветничког похода који је трајао 47 дана пре него што је убијен, направила је од њега легендарну личност и праведника за „понижене и увређене“ једног малог места, али и означила почетак одбројавања уназад у потрази његовог сина Семира за истином.

Пре наречене освете, Нумана ће сестра Бадема силом прилика наговорити да се ожени скромном и тихом женом Снежаном (чије име симболише белину и чистоту), с којом ће успети да зачне дете. Нажалост, Снежана умире рађајући близанце Семира и Демира, при чему је други убрзо дат на доживотно болничко лечење због здравствен-них проблема, а првог је одгајила очева сестра, Бадема. Осим звучне сличности, име-на браће се откривају као наизглед парадоксална – Демир, од турског гвозден, снажан, стабилан, и Семир, од арапског „онај који се ноћу забавља, ноћобдија“. Но, Семирово ћутање и повученост у свет књига се може донекле транспоновати у ноћну тишину, глуво доба ноћи, док ће се пуна симболика братовог имена сублимирати у завршној сцени романа.

Минуциозност Халиловићева, добро знана ауторки ових редова, открива се и у спортовима којима се Семир бави: прво је голман – јединствени усамљени играч посебне функције у популарном тимском спорту, онај који брани или боље рећи, *који се брани*. Други спорт је бокс, такође индивидуални, у којем је приморан да прима или задаје ударце (животу?), да удара или ће бити ударен. У првој борби коју је и добио, Семир говори о тренутку кад му је судија подигао руку, *а ња рука је већ њисала њоези-ју. И већ се колебала – удараџи или њисаџи?* Јесам ли син свог оца или сам нешто више од тога? Његов тренер, такође шкрт на речима, носи симптоматично име – Лајош, које води порекло од германског значења „гласан у боју, борац“, односно слободније „славан борац“, што је овај уистину и био: бивши, прослављени боксер. Но, треба до-дати и да ово име неодољиво подсећа на име тебанског краља Лаја, којег је у незнању усмртио син Едип. Ипак, оставићемо читаоцима да просуде о овој аналогiji.

Но, најинтересантнији и најинтригантнији детаљ у свеукупности Семировог лика јесте његова фасцинација бацањем копља. Наиме, стицајем случајних околности до-био је копље од једног познатог спортисте. Иако није имао где да тренира, дечак развија љубав према тој дисциплини која одговара његовој самоћи и лутањима. Писац ће малом вињетом открити једно од својих аутопоетичких начела: *Смаџрао сам га њоезија мора биџи њоџи којља, иако краџкој леџа – га ѡривуче њоџед свих којима је ѡред очима. Има мноџо краџких ѡјесама које чиџалац не ѡрочиџа до краја, јер у џим ѡјесмама нема снаџе. Ко ѡод је уџледао баџача којља у залеџу, није окренуо ѡлаву док ни-је видџо ѡјје ће се забосџи којље*. Таква би требало и поезија да буде – пуна снаге и неодољивости. Но, моје изненађење је било још веће када сам трагајући за значењима муслиманских имена наишла на податак да име Халил, осим „верни пријатељ“

значи још и „копље“, те се у том светлу за мене овај роман открива у новом, интимном, личном тону аутора у чије је презиме ова лексема и уткана. Копље које је некада хитнуто, нашло је свој епицентар у ткиву романа.

Дакле, роман прати судбину младог Семира, његово одрастање и борбу са животом, јер потиче из маргинализованог слоја друштва, већ у самом почетку, чини се, индиспонираног за неку срећнију и плоднију судбину. Социјални елеменат „бедних људи“ представља стално место Халиловићевих романа, али је упркос недаћама и мукама, његов Семир исти као и Кишов Андреас Сам (који, ето, обојица трагају за оцем и обојица воле да читају и пишу), јер је успео да у свему томе ипак нађе лепоту – девојку, пријатеља, дом, зараду, љубав... Попут Андреаса Сама, који наслонен на бандеру чује еолску харфу у својим *Раним јадима* и види своју будућност, Халиловићев дечак чује поезију и пише, баца копље, осећа мекоту женске пути и говори о својој потрази упркос муцању. Халиловић се тако надовезује на мото романа, односно тврдњу Црњанског да му је живот био тежак. „Био је то тежак пут, али ја сам срећан“, додаће у једном интервјуу Халиловић (*Вечерње новостии*, 25. 8. 2020).

Вечна тема о трагању за идентитетом датира још од потраге Гилгамешове, преко Хамлетовог питања *Јесам ли ја син свој оца?* и легендарне епске хероике исткане у слојевима народног измаштавања до савременог човека који се бори против своје невидљивости у омасовљеном, али усамљеном свету. Чини се – ништа ново, али писац каже: „Нова је моја путања“, јер сви трагамо за нечим – било да је то порекло, истина, успех, срећа, љубав и сви прелазимо искључиво сопствене путеве, непоновљиве и дубоко личне. У тој потрази схватамо да смо уједно и плодови својих породичних стабала, нераскидиво везани за своје наслеђе и претке, али и да у тој шуми човечанства, сагибања многих грана чине дотицај са другим судбинама и да сваки чин неумитно оставља трага на душама из наше близине. Можда је то метафора Голдбахове хипотезе представљене графички као пролог романа – укрштај простих бројева чији збирови представљају осу, баш као стабло и гране дрвета; ма колико једноставан човек био, осу налази када се упари. „Дрво се на дрво наслања, а човек на човека.“ Допустите и овој књизи да се наслони на ваше гране.